

(Kûmâse, ts.; tasavvuf karşıtlarının evlerinin kapısına Ankebût süresinin 41. âyetini yazmaları vesilesiyle telif edilmiştir); *en-Naşiha fi zecri halkı'l-lihye* (Kûmâse, ts.); *Tuħfetü's-şâdıķin li'r-râġıbbın fi'l-fidâ* (Kûmâse 1392/1972, sonunda Allah'tan şifa dilediği "el-Kaşidetü'n-nûniyye"siyle birlikte; müellif bu kitabı 1972 yılında hastahanede yaptığı sırada ölü adına yapılacak niyazlar hakkında ve cenaze törenlerine ilişkin bazı mahallî âdetleri tenkit amacıyla yazmıştır); *el-Ķunbületü'd-dâmiġa 'alâ ru'ûsi'l-münkirin li-evliyâ'llâh* (Kûmâse, ts.); *Risâletü'l-manşûr fi'r-red 'alâ risâleti Desîseti'l-inkâr* (Kahire 1376/1956, 1381/1961); *Şavtü enşâri'l-feyza fi tebşiri'l-'abdi'l-mu'tekid bi-mâ lehû mine'z-zevcât fi'l-cenne* (Kûmâse, ts.; Şeyh İbrâhim Niyâs'ın Rahmân süresinin 56. âyetiyle ilgili yorumlarını özetlemiştir); *Seyfü'l-ħak 'alâ nuħûri'l-Vehhâbiyyin* (Kûmâse 1973); *Tenbihü's-sâhî 'ani's-şalât* (Accra, ts.); *Tavzîhu'l-edille li-men yerûmu delilen 'ale't-ťarıkati's-şûfiyye* (Kahire 1381/1961, *el-Azbü'l-bâtir ve Risâletü'l-manşûr* ile birlikte); *es-Semerü'l-yâni' fi'l-îmân li-men temesseke bihi fe-innehü'l-'urvetü'l-vüşķâ* (Accra 1388/1968); *Zübdetü Fevâ'idü cevâhir* (Kûmâse, ts.; Şeyh İbrâhim Niyâs'ın bazı yazılarını içeren *Fevâ'idü cevâhir resâ'il fi'l-ecvibe ve'l-veşâyâ ve'l-fetâvâ* adlı eserinden seçmeleri ihtiva eder).

BİBLİYOGRAFYA :

Yüşa' Ahmed Bâbâ el-Vâiz, *Temâmü'l-minne fi Ebi'l-Fevz el-Hâc Aħmed Bâbâ el-Vâ'iz el-Vaşanı lisâni'l-feyza ve tercümânihâ bi-Kûmâsi*, Şeyh Muhammed Mustafa Kâmil özel kütüphanesi, Kûmâsi; Muhammed es-Sânî b. Yûsuf Veliiyullah, *Kaşidetü Merâķi's-şu'ud fi medhi sa'di's-su'ud Mevlânâ eş-Şeyh el-Hâc Aħmed Bâbâ el-Vâ'iz lisâni'l-feyza ve tercümânihâ*, el-Medresetü'l-Vataniyye Ktp., Kûmâsi; J. O. Hunwick, *Arabic Literature of Africa: The Writings of Western Sudanic Africa*, Leiden 2003, IV, 612-619; *Mu'cemü'l-Bâbiřin li-şu'arâ'i'l-'Arab fi'l-ķarneyni'l-lâsi' 'aşer ve'l-işrin*, Küveyt 2008, XIV, 140-142; M. Sey, "Muslim Community in Ghana: The Contemporary Scene", *Jurnal Syariaħ*, V/2, Kuala Lumpur 1997, s. 253; İbrâhim b. Abdullah el-Hâzimi, *Mevusü'atü a'lâmi'l-ķarni'r-râbi' 'aşer ve'l-hâmis 'aşer el-hicri fi'l-'âlemi'l-'Arabî ve'l-İslâmî*, Riyad 1419, I, 273 (madde nin yazımında, Ahmed Bâbâ el-Vâiz'in halifesi Muhammed Mustafa Kâmil'den 17 Temmuz 2004 tarihinde Kûmâsi'de alınan şifahî bilgilerden de faydalanılmıştır).

KEBÂ İMRÂN

AHMED DEM

(bk. el-HÂC AHMED DEM).

AHMED FETHİ PAŞA

(bk. FETHİ PAŞA).

AHMED GÜLÇİN-i MEÂNÎ

(أحمد گلچین معانی)

(1917-2000)

İranlı tarihçi, şair ve bibliyograf.

Tahran'da doğdu. Babasının adı Ali Ekber'dir. İlk ve orta öğreniminden sonra 1934'te Tahran'da Adalet Bakanlığı Genel Emlâk Kayıt Dairesi'nde göreve başladı, ardından bakanlık çeşitli kademelerinde çalıştı. 1935'te Encümen-i Edebî-yi Hakîm Nizâmî'nin en genç üyesi olarak bu kurumun faaliyetlerine iştirak etti. Bu sırada çevresinin teşvikiyle ilmî araştırmalara yöneldi. Araştırmalarını daha çok encümenin başkanı olan Vahid-i Destgirdî'nin rehberliğinde yürüttü. Nizâmî'nin *Ĥamse*'sinin neşrinde de ona yardım etti. Vahid'in 1942'de ölümünden sonra şair Muhammed Ali Nâsih ile birlikte Encümen-i Edebî-i İrân'ı kurdu. 1947'de Ferhengistân-ı İrân'ın faaliyetlerine aktif biçimde katıldı ve sekreterlik görevini yürüttü. 1959 yılından itibaren meclis kütüphanesinde çalıştı. Bu kütüphanedeki Farsça ve Arapça yazmalar katalogunun yanı sıra mesai saatleri sonrasında yaptığı çalışmalarla 1951-1958 yıllarında Kitâbhâne-yi Millî-i Melik'in yazmalar bölümünün katalogunu hazırladı. Bir yandan da yüksek tahsiline devam etti. 1963'te kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. 1964'te davet üzerine Âsitân-ı Kuds-i Razavî Kütüphanesi'ndeki yazmaları tasnif etmek için Meşhed'e gitti. On iki yıl boyunca bu kütüphanedeki Arapça ve Farsça yazmaların kataloglarını yayıma hazırladı. 1977'de Meşhed'de Firdevsi Üniversitesi'nin Edebiyat ve Beşerî İlimler Fakültesi'nde Farsça yazmalar, Safevîler devrinde Fars şiiri ve Farsça yazım kültürü konularında ders vermeye başladı. 16 Mayıs 2000'de Meşhed'de vefat etti, Tûs'taki Makber-i Şuarâ-yi Firdevsi'ye defnedildi. Ahmed Gülçin-i Meânî on üç yaşından itibaren "Gülçin" mahlasıyla şiirler yazmış, 1932'de ilk şiirlerini yayımlamış, şiirde Emîrî Firûzkûhî gibi şairlerden yararlanmış. Şiirleri *Nesim-i Şimâl*, *Tevfik*, *Armaġân*, *Ķiyâm-ı İrân*, *Haber-dâr ve Mollâ Naşreddin* gibi dergilerde çıkmış, özellikle gazelleriyle adını duyurmuştur. Daha sonra bütün şiirleri bir divan halinde neşredilmiştir.

Eserleri. Telif: *Şehrâşûb der Şi'r-i Fâr-sî* (Şehrâşûb ve aynı türde şiir yazarlar

hakkındadır) (Tahran 1346 hş.); *Mekteb-i Vukû' der Şi'r-i Fârsî* (Tahran 1348 hş.; Meşhed 1374 hş.); *Târîh-i Tezkirehâ-yı Fârsî* (I-II, Tahran 1348-1350 hş., 1363 hş.); *Gülzâr-ı Me'ânî* (Tahran 1352 hş., 1363 hş., 1377 hş.) (müellifin çağdaşı olan İranlı edip ve sanatkarların biyografisini ve eserlerini içerir); *Tezkire-i Peymâne* (Meşhed 1359 hş.; Tahran 1368 hş.) (sâkinâmelere ve sâkinâme yazarlarına da irdir); *Divân-ı Gülçin* (Tahran 1362 hş.); *Ferheng-i Eş'âr-ı Sâ'ib* (Tahran 1364 hş.); *Mezâmîn-i Müşterek der Şi'r-i Fârsî* (Tahran 1369 hş.); *Ķârvân-ı Hind: Der Aħvâl ü Âşâr-ı Şâ'irân-ı 'Aşr-i Şafevî ki be-Hind Reftend* (I-II, Meşhed 1369 hş.); *Tekmile-i Emsâl ve Ĥikem* (Meşhed 1378 hş.). Neşir: Mirza Muhammed Ali Mezheb-i İsfahânî, *Tezkire-i Yehçâliye* (Tahran 1321 hş.); *Fahreddin Safî, Leťâ'ifü't-ťavâ'if* (Tahran 1336 hş.); Muinülfukarâ Ahmed b. Mahmûd, *Târîh-i Mollâzâde der Zikr-i Mezârât-ı Buħârâ* (Tahran 1339 hş., 1370 hş.); Molla Abdünnebi Fahrüzzaman-ı Kazvîni, *Tezkire-i Meyġâne* (Tahran 1340 hş., 1363 hş.); Muhammed Bâkır Rişhe İsfahânî, *Tezkire-i Manzûm Rişhe* (Tahran 1344 hş.); Abdülkâhir el-Baġdâdî, *el-İzâh 'an uşûli şinâ'ati'l-mesâh* (Tahran 1346 hş.); Ahmed el-Gazzâlî, *Künûzü'l-esrâr ve Rumûzü'l-aħrâr* (Tahran 1347 hş.). Gülçin-i Meânî ayrıca dergilerde birçok risâle neşretmiştir (listesi için bk. Behrûz Eymânî, *Kitâb-ı Mâh-ı Külliyyât*, sy. 63, s. 23-25). **Katalog:** *Fihrist-i Mecmû'a-yı Ĥaťî-i Kitâbhâne-i Meclis* (Tahran 1346 hş.); *Fihrist-i Kütüb-i Ĥaťî-yi Kitâbhâne-i Âsitân-ı Kuds-i Razavî* (VII. cilt, Meşhed 1346 hş.; VIII. cilt, Meşhed 1350 hş.; IX. cilt, Meşhed 1372 hş.). *Râhnümâ-yı Gencine-i Ķur'an* (Meşhed 1347 hş.) (Âsitân-ı Kuds-i Razavî'deki Ķur'an yazmaları katalogudur); *Fihrist-i Ķismetî ez Kütüb-i Ĥaťî-i Kitâbhâne-i Merġûm 'Abdülhüseyn Beyât* (Tahran 1348 hş.). Gülçin-i Meânî, Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz*'ının şerhleriyle ilgili bir bibliyografya da hazırlamış ("Gülşen-i Râz u Şürûh-i Muġtelif-i Ân", *Nüşahâ-yi Ĥaťî*, sy. 4, 1344 hş./1965, s. 53-124), birçok dergide yayımlanmış çok sayıda makale kaleme almıştır (geniş bir liste için bk. Behrûz Eymânî, *Kitâb-ı Mâh-ı Külliyyât*, sy. 63, s. 23-33).

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Gülçin-i Meânî, *Divân-ı Gülçin*, Tahran 1362 hş., s. 3-18; a.mlf., "Zindeġinâme-i Ĥûd Nevişt-i Üstâd Aħmed Gülçin-i Me'ânî", *Peyâm-ı Bahârîstân*, sy. 48, Tahran 1384 hş., s. 31-35; Abdürrefî' Hakikat, *Ferheng-i Şâ'irân-ı Zebân-*

Fârsî, Tahran 1368 hş., s. 485-486; M. Bâkir Bürkaî, *Sühanverân-ı Nâmî-yi Mu'âşır-ı İrân*, Kum 1373 hş., V, 3053-3059; Behrûz Eymânî, "Ahmed Gülçîn-i Me'ânî, Hüdâvend-i Me'ânî", *Âyine-i Mirâs*, sy. 9, Tahran 1379 hş., s. 67-81; a.mlf., "Ahvâl ve Âşâr-ı Üstâd Ahmed Gülçîn-i Me'ânî", *Kitâb-ı Mâh-ı Külliyyât*, sy. 63, Tahran 1382 hş., s. 20-33; a.mlf., "Yâdi ez Üstâd Ahmed Gülçîn-i Me'ânî", *Peyâm-ı Bahâristân*, sy. 24, Tahran 1382 hş., s. 33-38; İrec Efşâr, "Yâd: Nânehâ-yi Ahmed Gülçîn-i Me'ânî", *Âyine-i Mirâs*, sy. 13, Tahran 1380 hş., s. 47-53; a.mlf., "Golçin Ma'ânî, Ahmad", *Elr.*, XI, 67-68; Pervîn Gülçîn-i Me'ânî, "Dû Gâzel Çâb Neşode be Yâd-ı Sevvomîn-i Sâl-i Hâmûşî-yi Üstâd Ahmed Gülçîn-i Me'ânî", *Buhârâ*, sy. 28, Tahran 1381 hş., s. 165-168; a.mlf., "Ceng-i Me'ânî: Pîşgüftâr-ı Tedvîn: Ahmed Gülçîn-i Me'ânî", *Zamîme-i Âyine-i Mirâs*, sy. 7, Tahran 1385 hş., s. 1-27; Seyyid Ahmed Alevî, "Seyrî der Makâlât-ı Üstâd Ahmed Gülçîn-i Me'ânî", *Peyâm-ı Bahâristân*, sy. 24, Tahran 1382 hş., s. 39-40; Mahmûd Sâdikzâde, "Berresî Kârbord-ı Envâfî Tekrâr der Eş'âr-ı Gülçîn-i Me'ânî", *Tahkîkât-ı Ta'limî ve Çinâ-yi Zebân ve Edeb-i Fârsî*, sy. 9, Büşehr 1390 hş., s. 61-84.

RIZA KURTULUŞ

AHMED HATİB SAMBASÎ

(bk. SAMBASÎ).

AHMED HİLMİ EFENDİ

(ö. 1878)

Mütercim ve tarihçi.

İstanbul Üsküdar'da doğdu. İlk öğrenimini tamamladıktan sonra Tercüme Odası'nda yetişti ve burada görev aldı. Ahmed Hilmi'nin Tebriz şehbenderi olduğu ve ardından Tahran Şefâreti'nde görev yaptığına dair kayıtlar vardır. Mekteb-i Mülkiyye'de târîh-i umûmî ve coğrafya hocalığında bulundu. Dârümuallimîn'in ıslahı sırasında burada da târîh-i umûmî muallimliği yaptı (BA, İ. DH 636/44219). 1865'te Maarif Nezâreti'nde teşkil edilen Tercüme Cemiyeti'ne üye seçildi. Bu cemiyette Postahâne-i Âmire Nâzırı Kadri Beyefendi, Erkân-ı Harbiyye'den Miralay Mehmed Ali Bey, Mühendishâne'den Kaymakam Nûri Bey, Meclis-i Vâlâ mütercimlerinden Aleksandr Efendi, Tercüme Odası hulefâsından Re'fet Bey, kâtip olarak da Tercüme Odası hulefâsından Mehmed Şevki Efendi (Türkî kâtip-i evveli), Mektûbî-i Sadr-ı Âlî hulefâsından Nûri Bey (Türkî kâtip-i sânisî) ve Tercüme Odası hulefâsından Kardis Efendi (Fransızca kâtipi) gibi şahsiyetlerle birlikte çalıştı (BA, A. MKT. MHM. 336/37). 23 Aralık 1876'da yürürlüğe giren Kânûn-ı Esâsî'ye göre yapılan seçimler neticesinde Dersaadet mebusu seçildi (*Türkiye'de Meclis-i Meb'ûsân*, I,

192). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda İstanbul'a gelen muhacirlere yardım edenken tifüse yakalandı (Babinger, s. 395) ve 1878'de öldü. Kabri Karacaahmet Mezarlığı'ndadır. Bursalı Mehmed Tâhir kabrin Miskinler Tekkesi civarında bulunduğunu ve mezar taşının olmadığını söyler (*Osmanlı Müellifleri*, III, 49).

Ahmed Hilmi Efendi'nin Alman istatistik ve siyasal ekonomi uzmanı Otto Hübner'den yaptığı tercüme *İlm-i Tedbîr-i Servet* adıyla basılmış (İstanbul 1286) ve mekteb-i rüşdiyye talebesine faydalı olacağı düşüncesiyle 1000 nüshasının satın alınmasına karar verilmiştir (BA, İ. DH. 592/41225). Ancak onun en önemli eseri Maârif-i Umûmiyye Nâzırı Ahmed Kemal Paşa'nın teşvikiyle başladığı, 1865'te William Chambers tarafından yazılan *Chambers's Historical Questions with Answers: Embracing Ancient and Modern History* adlı kitaptan *Târîh-i Umûmî* adıyla yaptığı tercümedir. Ahmed Hilmi bu tercümeyi farklı tarihlerde farklı edisyonlar halinde neşretmiştir. 19 Aralık 1866 ve Ekim 1868'de yapılan birinci edisyonun iki cilt olduğu anlaşılmaktadır. Kitapların sonunda I. cildin Matbaa-i Âmire'de, II. cildin Mekteb-i Harbiyye-i Hazret-i Şâhâne Matbaası'nda basıldığı belirtilmektedir. Ancak Şûrâ-yı Devlet'in yaptırdığı bir soruşturmaya verilen cevapta I. cildin ilk defa 600 nüsha olarak Matbaa-i Âmire'de, ikinci defa 700 nüsha olarak ve üçte birinden fazlasının Mekteb-i Harbiyye Matbaası'nda basıldığı ifade edilmektedir. II. cilt ise 1200 nüsha olarak ve üçte birinden fazlası yine Mekteb-i Mülkiyye Matbaası'nda basılmıştır (BA, ŞD 205/52). *Târîh-i Umûmî*'nin I. cildinin Mekteb-i Mülkiyye başta olmak üzere okullarda ders kitabı şeklinde okutulmasına karar verilmiştir. Eserin V. cildi 1876, VI. cildi 1877'de Matbaa-i Âmire'de basılmıştır. Tercümenin neşrinin on iki cilt halinde planlandığı anlaşılmaktadır (BA, MF. MKT. 4/88). Tamamladığı her bir cilt için Ahmed Hilmi'ye 5000 kuruş verilmiştir. Ancak eserin ikinci edisyonunda yayımlanan III ve IV. ciltlerin nüshalarına ulaşamamıştır. *Târîh-i Umûmî*'nin özellikle VI. cildi İslâm tarihini kapsamakta ve 1258'de Bağdat'ın Moğollar tarafından işgaliyle sona ermektedir. Bu kısımda müellif, Chambers'ten değil daha çok Müneccimbaşı'nın *Sahâifü'l-ahbâr*'ından yararlanmıştır. Tercümenin önemli ilk defa Türkçe olarak basılan genel dünya tarihi niteliğinde bir eser olmasıdır. Osmanlı-Türk tarih yazıcılığında yeni bir aşamaya

işaret eden eser ileride yazılacak umumi tarihlerin öncüsü kabul edilmiştir.

Ahmed Hilmi, Victor Hugo'nun *Hernani* adlı eserini de tercüme etmiş ve basımı için kendisine Meclis-i Maârif'ten muvakkat bir ruhsatnâme verilmiştir (16 Zilkade 1290 [5 Ocak 1874]; BA, MF. MKT. 16/66). Fakat kataloglarda onun bir *Hernani* çevirisine rastlanmamaktadır. Franz Babiner (s. 395-396) Hilmi Efendi'nin hayatının sonuna doğru, Johannes Schiltberger'in *Reisen des Johannes Schiltberger aus München in Europa, Asia und Afrika von 1394 bis 1427* adlı eserinin 1879'da Londra'da J. Buchan Telfer tarafından *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger: A Native of Bavaria in Europe, Asia, and Africa 1396-1427* ismiyle yapılan İngilizce tercümesini Türkçe'ye çevirmekle meşgul olduğunu belirtmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

A. D. Mordtmann, *İstanbul ve Yeni Osmanlılar: Bir Osmanlı'dan Siyasi Sosyal ve Biyografik Manzaralar* (trc. G. Habermann-Songu), İstanbul 1999, s. 102-103; M. K., *Türkiye'de Meclis-i Meb'ûsân*, Kahire 1907, I, 192; *Osmanlı Müellifleri*, III, 49; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, III, 1308; Ercüment Kuran, "Ottoman Historiography of the Tanzimat Period", *Historians of the Middle East* (ed. B. Lewis – P. M. Holt), London 1962, s. 422-429; Babinger (Üçok), s. 395-396; Hakan T. Karateke, "Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Tarih yazımında Yeni Dönemlendirme Modelleri", *Osmanlı Sarayında Tarih yazımı* (der. H. Erdem Çıpa – Emine Fetvacı, trc. Mete Tunçay), İstanbul 2014, s. 169-170; B. Lewis, "Ahmed Hilmi Efendi", *EP* (İng.), III, 392. CENGİZ YOLCU

AHMED KEŞFİ EFENDİ

(ö. 1160/1747)

Osmanlı âlimi.

Bulgaristan'ın güneybatısında bugün Sofya iline bağlı Samakov (Samokov) şehrinde doğdu. Babası Ebûbekir, dedesi Mehmed, büyük dedesi Rıdvan adını taşımaktadır. Ahmed Keşfi Efendi, bir âlim ve müellif olması yanında memleketinde bir vakıf kütüphanesinin kurucusu olarak da şöhet kazanmıştır. 1120 yılı Ramazan ayında (Kasım-Aralık 1708) büyük ihtimale Mekke'ye giderken Şam'a uğradı ve Selimiye Medresesi'nde müderrislik yapan Abdülganî en-Nablusî ile tanışıp bilgi alışverişinde bulundu, kendisinden icâzet aldı. Süyûtî'nin *el-Câmi'u's-şâğîr*'i ile onun hadise dair diğer eserlerini rivayet yetkisini içeren bir icâzetnameye de sahiptir (Sofya Millî Ktp., Or., nr. 1037, vr. 2^b-3^a; Or., nr. 1618, vr. 175^b-176^a). Ayrıca